

Participace

Role dětského specialisty v procesu participace dětí v systému sociálně právní ochrany dětí

Úvod

Článek se věnuje roli dětského specialisty, který je aktivním činitelem participace dětí v systému sociálně právní ochrany dětí při rozhodování o jejich životech. Poukazuje na význam této role, která může dovést celý proces participace dětí ke zdárnému cíli přispívajícím ke klidnějšímu vnímání i dětskému porozumění celé situace, s cílem uvolnění vnitřního napětí, vyjasnění nejasností, otázek i mocenských vztahů či bojů o dítě.

Hlavní sdělení

O participaci hovoříme jako o klíčovém procesu současného pojetí ochrany dětí v systému sociálně právní ochrany dětí (dále SPOD). Jedná se o nástroj, který vede k zapojení dítěte do rozhodování. V participační praxi se mění role všech zúčastněných dospělých subjektů, př. rodiče/pečovatele, sociálního pracovníka, psychologa, učitele, a dalších odborníků. (Nosál & Čechová, 2014) Samotné děti jsou přímo zapojeny do hledání řešení jejich rodinné situace pomocí zjišťování jejich přání, názorů, postojů, prožívání, a to formou přímého či nepřímého zapojení do celého procesu. Participace tak může probíhat mnoha různými způsoby, jakými jsou rozhovory, skupinové diskuze, případové konference apod. Vše je vedeno v tzv. nejlepším zájmu dítěte.

Důležitou osobou v tomto procesu je osoba tzv. dětského specialisty, který svými odbornými kompetencemi citlivě zjišťuje názory, přání i prožívání dítěte. Většinou se jedná o psychologa či sociálního pracovníka. (UMPOD, 2022) Role dětského specialisty je významná v tom, že dítěti umožňuje aktivní zapojení se do procesů, které rozhodují o jeho dalším životě, o jeho budoucnosti. Dětský specialista je člověk, který dítě vede celým participačním procesem, tzn. připravuje ho na setkání, umožňuje mu zapojení se do procesu a následně ho po rozhodnutí podporuje dítě v nové cestě. Považuje za důležité předat dítěti dostatek informací o celém dění. Dětský specialista dítěti naslouchá a podporuje ho v tom, aby bylo schopno plně vyjádřit své názory i postupně získávat kompetenci převzít zodpovědnost za svá rozhodnutí. Sama se v roli dětského specialisty v praxi ocitám často. Stává se mi, že při prvních kontaktech s dítětem, o jehož osudu se má rozhodnout, slýchávám dětské povzdechy typu:

„...Říkají mi, že je to v mém nejlepším zájmu, ale mě se ani nezeptají“

„...Nerozumím tomu, co mi říkají ...“

Přicházejí děti, které jsou plné otazníků, nevědomostí, strachů z budoucnosti, kde, s kým a jak budou žít. První kontakt s takovým dítětem je pro dětského specialistu velmi důležitý. Dítě potřebuje diskutovat o vzniklé situaci, potřebuje porozumět současnému dění v jeho rodině, potřebuje diskutovat o bariérách, které vedou k nepochopení, potřebuje dostat příležitost se smysluplně do celého procesu zapojit tak, aby bylo v participačním procesu bráno za rovnocenného partnera. Některé z nich mají obrovskou míru nejistoty, obav, či studu z projevu na setkání plných lidí. Odmítají tak přímo participovat. Často mi vyjadřují své pocity a strachy. V momentě, kdy je jim nabídnuta možnost účasti na setkání, přemýšlí o tom, zda jsou vůbec takového úkolu hodny, zda chtějí přijmout roli participujícího účastníka. V tomto případě rozebíráme možnosti a diskutujeme o formě jejich zapojení. Participace může mít i formu nepřímé interakce. Tato může dítěti usnadnit své vyjádření před fórem přítomných, může odstranit bariéry. Nemusí se tak nutně jednat o přímé zapojení formou účasti a rozhovoru s odborníky, kteří rozhodují o dítěti. Dítě tak motivuji pro napsání dopisu např. pro rodiče, soudce, sociální pracovníci SPOD, kde mohou svobodně a bez svědků uvést svá stanoviska, přání i své pocity. Děti mohou svůj názor i namalovat formou obrázku (mladší děti) či formou povídkového komiksu (starší děti). Taktéž mohou pomocí obrázků poskládat svůj příběh plný přání a pocitů. Je spousta variant i technik, jak můžeme dítě zaktivovat pro zapojení se do celého procesu. Záleží na osobě dětského specialisty i na jeho kreativitě.

V praxi se setkávám s dětmi z náhradní péče, které často za zásadní důležitost vnímají jejich stabilní a důvěryhodný vztah s pečující osobou. Tento vztah nemusí být, a ani nebývá, nutně vázán na jejich biologické rodiče. Děti z náhradní péče si tak budují silný vztah k dospělé osobě, např. ke své pěstounce, k pečovateli, k vychovateli, k učiteli, k sociálnímu pracovníkovi. (Nosál & Čechová, 2014) Pokud je jim tato osoba schopna dlouhodobě naslouchat a je schopna je podporovat, je to pro děti v rámci jejich psychického vývoje velmi zásadní. Pozitivní vztahy se u nich stávají významnou hodnotou jejich života. Často dětem tyto, pro ně blízcí lidé, pomáhají participovat při rozhodování o jejich dalších životech nebo o jejich dalším umístění v rámci péče. Participace dětí při tomto rozhodování by měla být založena na důvěře a otevřeném jednání s pro dítě srozumitelnými informacemi. (Fitzgerald, R. et al., 2010) I zde může být role dětského specialisty důležitá. Ten se může snažit o podporu a zapojení blízkých osob dítěte do celého procesu. Taková participace má rozhodně pozitivní dopad na životy dětí a může poskytovat i možná doporučení vedoucí ke zlepšení situace dětí za účasti jeho blízkých.

V současné době často diskutujeme o tom, co je nejlepším zájmem dítěte. Postupně si zvykáme zahrnovat názory dětí z oblasti SPOD do praxe sociálních pracovníků či soudců. Důležitá rozhodnutí (např. o péči) se již často přijímají v souladu s přáním dítěte. (Nosál & Čechová, 2014) Přijatá rozhodnutí na základě jejich přímé participace mají pozitivní dopad nejenom na jejich psychické zdraví a zvyšování jejich sebehodnoty a sebevědomí, ale i na utváření pocitu větší kontroly nad svými životy. (Fitzgerald, R. et al., 2010)

Mnohokrát jsem byla svědkem participace dětí do procesů, které vedly k zásadním změnám v jejich životech. Často se mi svěřovaly, jak jsou rády, že mohly svůj názor vyjádřit před ostatními, že mohly sdělit to, co je tíží. Byly hrdé samy na sebe, že to dokázaly, neboť i pro ně bylo zátěžovou situací jít veřejně sdělit svůj názor týkající se hluboké a živé rány v jejich duši. Tyto děti potřebovaly přípravu pro tuto participaci, potřebovaly se o všem s někým pobavit dříve, než přišly k jednání mezi přítomné, kteří měli rozhodovat o jejich budoucnosti. Byly to děti, které potřebovaly „připravit“ a utvrdit v tom, že jejich hlas bude vyslyšen, že jsou to právě ony, kdo jsou tím největším expertem na jejich život. Děti touží po uznání, chtějí být brány jako jedinci s vlastním názorem a svými prožitky. Věřme tomu, že právě ony jsou schopni přispět svým názorem k rozhodnutí.

Na základě participace dětí při rozhodování se stává, že zúčastnění dospělí mění svá subjektivní přesvědčení, na základě aktivního naslouchání dítěti, zpětně přehodnocují svá stanoviska, která pak vedou nejenom k diskuzím a zcela jiným pohledům na daný případ, ale i k rozhodnutím, která významně a pozitivně ovlivňují životy dětského účastníka.

Stále však máme odborníky, kteří ještě nejsou dostatečně přístupní k participaci dětí, kteří ještě nedokáží tento inovativní nástroj pevně uchopit. Děti chápou jako jedince, kteří nemohou být schopni znát své nejlepší zájmy, spíše je chtějí ochraňovat od diskuzí, které vedou k rozhodování o nich. Tito sociální pracovníci by potřebovali zlepšit povědomí o dětské participaci, seznámit se s rolí dětského specialisty a uznat důležitost této role i celého participačního procesu. Sama se někdy zabývám otázkou, zda a do jaké míry jsou názory dětí brány vážně, zda a do jaké míry jsou hlasy dětí ignorované? Někdy je mi smutno, když v praxi vidím, jak někteří odborníci pracují s celým procesem. Participace však nesmí být jen aktivitou sociálních pracovníků, soudců či jiných odborníků. Právě blízké osoby dětí, jejich rodiče či pečovatelé, jsou primárně ti, kteří by měli brát v potaz přání svých dětí.

Více a více věřím, že participace dětí má své plnohodnotné a klíčové místo nejenom v právním systému, ale i v sociální práci. Stala se klíčovou oblastí právě v otázkách sociálně právní ochrany dětí, kdy by měl být slyšen hlas dítěte, o kterém se rozhoduje. Nabízí důležité a dalekosáhlé výhody nejenom pro děti, ale i pro jejich rodiny. Přispívá tak k pozitivnímu rozvoji individuální identity, ke zvyšování kompetencí i utváření smyslu pro odpovědnost. (Fitzgerald, R. et al., 2010) A právě role dětského specialisty je inovativním článkem i podporujícím činitelem v participaci dětí. Domnívám se, že jsme však stále na počátku dlouhé cesty.

Závěr:

Role dětského specialisty je velmi širokospektrou a čínorodou. Počíná v přípravě dítěte na participaci, tím, že dítěti vyjasní cíle a jeho možnosti zapojení se do procesu. Dále seznámí dítě, kdo vše se procesu zúčastní, kde se proces bude odehrávat a popř. za jakých pravidel. Dítěti poskytuje možnosti výběru, pokládání otázek, snaží se mu poskytovat bezpečný prostor plný důležitých informací. Právě u dětí z oblasti SPOD vnímám participaci jako významný a důležitý ochranný mechanismus. Může mít pozitivní účinky ve formě zvýšení jejich vlastní hodnoty a sebevědomí.

PhDr. Ing. Mgr. Leona Hozová, PhD. MBA
psycholog

Reference:

Fitzgerald, R. et al. (2010). Children's participation as a struggle over recognition: Exploring the promise of dialogue. In B. Percy-Smith & N. Thomas (Eds.), *A handbook of children's participation* (pp. 295–305). London: Routledge.

Nosál, I. & Čechová I. (2014). *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Brno: Česko-britská o.p.s.

UMPOD (2022). *Participační práva dětí*. [online]. Brno: UMPOD. [cit. 2022-02-03]. Dostupné z WWW: < <https://www.umpod.cz/s-cim-muzeme-pomoci/participacni-prava-deti> >.